

ISSN 2149-4045

ANADOLU PREHİSTORYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF ANATOLIAN PREHISTORIC RESEARCH

APAD

1

ANKARA

2015

BİLGİN KÙLTÜR SANAT YAYINLARI

ISSN:2149-4045

© 2015 ANKARA/TÜRKiYE

Yazı İşleri Müdürü: Engin DEVREZ

APAD hakemli bir dergidir ve

Mayıs ayında yayınlanmak üzere yılda bir kez basılmaktadır.

Published each year in May

Kapak Fotoğrafi/Photograph of Cover

Doç.Dr.Özlem ÇEVİK

(Ulucak Höyük Kazıları-2014)

Bilgin Kùltür Sanat Yayınları'nın izni olmadan APAD'ın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of APAD without the permit of Bilgin Kùltür Sanat Yayinevi, it must be referred by authors if knowledge takes from APAD.

APAD'a gönderilen makaleler, yayın ilkelerinde belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.

Articles should be written according the formats mentioning in publishing principles page of this issue.

APAD'ın yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:

Correspondence addresses for sending articles to following volumes of APAD:

Dr.Cevdet Merih EREK

Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakùltesi, Arkeoloji Bölümü, Teknikokullar Kampüsü

06500 Beşevler-ANKARA

Grafik Tasarım/Graphic Design

Dr.Atakan AKÇAY

Umut ZOROĞLU

Murat KARAKOÇ

Diğ er İletişim Adresi:

Other Correspondence Addresses:

Bilgin Kùltür Sanat Yayinevi, Selanik 2 Caddesi 68/4 Kızılay-Çankaya ANKARA-06620/
TÜRKiYE

ANADOLU PREHİSTORYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF ANATOLIAN PREHISTORIC RESEARCH

1

Yayın Sahibi: Dr.Cevdet Merih EREK

Editörler/Editors

Cevdet Merih EREK

Benjamin S. ARBUCKLE

Çiğdem ATAKUMAN

Kadriye ÖZÇELİK

Yayın Kurulu/Editorial Advisor Board

Adnan BAYSAL

Aslı Erim ÖZDOĞAN

Ayşe Tuba ÖKSE

Burçin ERDOĞU

Cevdet Merih EREK

Çiğdem ATAKUMAN

Çiler ALGÜL

Halil TEKİN

Harun TAŞKIRAN

Kadriye ÖZÇELİK

Metin KARTAL

Mihriban ÖZBAŞARAN

Nur BALKAN-ATLI

Özlem ÇEVİK

Semra BALCI

Zafer DERİN

ANKARA

2015

APAD HAKEMLİ BİLİMSEL BİR DERGİDİR
APAD IS A PEER REVIEWED SCIENTIFIC PUBLICATION

APAD'ın bu sayıtsı 17-19 Mart 2014 tarihleri arasında Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı öğretim üyesi Cevdet Merih EREK tarafından düzenlenmiş olan "Anadolu Prehistoryası Terminoloji-Kronoloji-Tanımlama Sorunları Çalıştayı"na davetli olarak katılan bilim insanlarının sunduğu bildirilerin makalelerine ayrılmıştır.

This issue of APAD is assigned for articles of presentations of invited scholars in 17-19 March 2014, when was organized, called by "The Workshop of Terminology-Chronology-Description Problems of Anatolian Prehistory", by Dr.Cevdet Merih EREK on behalf of Gazi University, Faculty of Arts, Prehistory Section in Archaeology Department.

Editörün Notu

APAD, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Anadolu Arkeolojisi'ne hizmet etmiş tüm değerli bilim insanlarının katkılarıyla oluşturulmuş bilgi hazinesinin temelleri üzerine yayın hayatına başlamış bulunmaktadır. Bu temeller büyük özverilerle gerçekleştirilmiş, ömürler adanmış çalışmaların ürünü olmuştur. Kendi dönemlerinde, o günlerin olanaklarıyla gerçekleştirilen çalışmalar gerek yurt içi, gerekse yurt dışında basılmakta olan dergilerde yer almış, hayat bulmuştur. Söz konusu çalışmalar geçmişte, bugünde ve yarında daima alıntularla değer bulmaya devam edecektir.

APAD'ın hedefi Anadolu ve yakın çevresinde gerçekleştirilen Prehistorik Dönem çalışmalarını, değerlendirmelerini ve sonuçlarını bir çatı altında toplayarak gerek ülkemizin gerekse siyasi sınırları olmayan bir coğrafyanın içindeki prehistorik arkeoloji verilerini bilim dünyasının hizmetine sunmaktır.

2014 yılında gerçekleştirilen -Ankara-Gazi Üniversitesi- "Anadolu Prehistoryası Terminoloji-Kronoloji-Tanımlama Sorunları" Çalıştayı'na katılan değerli bilim insanlarının da desteğiyle APAD'ın temelleri atılmış ve bugüne kadar yoğun bir çalışma temposu sonucunda dergi yayın hayatına geçmiştir.

APAD, öncelikli olarak Anadolu prehistoryası konusundaki çalışmaların sonuçlarını içeren makaleleri; bunun yanı sıra Anadolu'yla bağlantılı Kafkas, Balkan ve Yakın Doğu coğrafyalarındaki prehistorik çalışmalar hakkındaki makaleleri yayınlamak için kurgulanmıştır.

APAD'ın kurulmasında desteğini esirgemeyen tüm bilim insanlarına ve bundan sonra makaleleriyle dergiye can verecek yerli ve yabancı bilim insanlarına teşekkür etmeyi bir borç bilmekteyiz.

Yayın Kurulu Adına

Editör

Cevdet Merih EREK

05 Mayıs 2015

APAD YAYIN İLKELERİ

1. Makaleler Windows tabanlı yazım programlarıyla A4 boyutunda yazılmış olmalıdır.
2. Makalelerin Türkçe ve İngilizce “Ana Başlıkları” büyük harfler kullanılarak Times New Roman yazı karakteriyle 12 punto ve koyu; “yazar adı” başlığın hemen altına sağa yaslanmış biçimde koyu 12 punto Times New Roman biçiminde ve “*” işaretli dipnotta akademik unvan, bilim kuruluşunun adresi, elektronik posta adresi; “Özet” ve “Abstract” başlıkları ilk harf büyük olmak üzere *italik* 12 punto ve koyu, metin kısımları Times New Roman biçiminde normal 11 punto olarak yazılmalıdır.
3. “Anahtar Sözcükler” ve “Keywords” başlıkları *italik* biçimde 12 punto ve koyu, kelimelerin kendisi normal 11 punto Times New Roman biçiminde yazılmalıdır.
4. Makale metinleri koyu “**Giriş**” başlığı ile başlamalı ve bu başlık sola yaslanmalıdır. Giriş yazısından itibaren tüm metin, dipnotlar hariç, 12 punto Times New Roman biçiminde; sadece **açıklayıcı dipnotlar** 10 punto Times New Roman ve “*” biçimi altında, sayfa sonuna sola yaslı olarak yazılmalıdır (sayısal dipnot verilmemelidir). Makalelerde ara başlıklar ilk harfleri büyük olmak üzere 12 punto, sola yaslı olarak yazılmalıdır.
5. Makalelerde atıflar metnin içinde (...) ayraçlar arasına verilmelidir.
6. Tüm metin tek satır aralıklı olarak yazılmalıdır.
7. Metin içindeki paragraf girintileri 1,25 cm boşluk ayarı kullanılarak oluşturulmalıdır.
8. Makale metni içinde söz edilen fotoğraf, resim, çizim, harita 300dpi çözünürlükte ve JPEG formatında, sadece “Figür” başlığıyla verilmelidir. Tablolar için “Tablo” kelimesi kullanılmalı; tüm figür ve tablolar kaynakçadan sonra numara sırasına göre dizilmelidir. Söz konusu figür ve tablolar ayrıca bir CD’ye kaydedilerek gönderilmelidir. Figür ve tabloların altına açıklayıcı kısa bilgi yazılmalıdır.
9. Makale içinde kullanılan özel fontlar bir CD’ye yüklenerek gönderilmelidir.
10. Makale içinde kullanılan kısaltmalar kaynakçadan hemen sonra “Kısaltmalar” başlığı altında 11 punto Times New Roman biçiminde ve harf sırasına göre yazılmalıdır.
11. **Metin İçinden Alıntı Yapılan Eserlere Dipnot ile Atıf Yapma**

Tek yazarlı eserlerden yapılan alıntılar:

(Erek, 2011) veya (Özbek, 2006: 38)

Çok yazarlı eserlerden yapılan alıntılar:

(Freeman ve Herron, 2009) veya (Bar-Yosef ve diğ., 1995: 236)

Kişisel görüşmeler dipnot olarak:

(Doç.Dr.Kadriye Özçelik ile yapılan kişisel görüşme, 16.12.2014)

URL bağlantılı internet sitelerinden yapılan alıntılar dipnot olarak:

(<http://www.nature.com/nature/journal/v363/n6426/> erişim tarihi: 11.02. 2015)

Sözlük eserlerden yapılan alıntılar:

(Garrymader 2003) veya (*Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük* 1945)

Ansiklopedi eserlerden yapılan alıntılar:

(Balkans: History 1987)

12. Alıntı Yapılan Eserlerin Kaynakça Olarak Verilmesi

Tek yazarlı kitap:

Özdoğan, M. 2001. *Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

İki yazarlı kitap:

Jacob, P. ve Jeannerod, M. 2003. *Ways of Seeing; The Scope and Limits of Visual Cognition*. Oxford: Oxford University Press.

Çeviri kitap:

Freeman, S. ve Herron, J. C. 2009. *Evrimsel Analiz*. Yenilenmiş Dördüncü Basım. Çev. Battal Çıplak, Ankara: Palme Yayıncılık.

Editörlü kitap:

Erdur, O. ve Duru, G. (eds.) 2003. *Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne için?* İstanbul: Ege Yayınları.

Kitap içinde bölüm:

Özkaya, V. ve Coşkun, A. 2011. “Körtik Tepe”, *The Neolithic in Turkey: New excavations and new research: The Tigris Basin* içinde M. Özdoğan, N. Başgelen ve P. Kuniholm (eds.), İstanbul: Archaeology and Art Publications, s. 89-127.

Sadece elektronik basılı kitap:

O’Keefe, E. (n.d.). *Egoism & the cnsts in Western values*. erişim <http://www.online-origins.com/showitem.asp?litem I 135>

Kitabın elektronik versiyonu

Shotton, M. A. 1989. *Computer addiction? A study of computer dependency* [DX Reader version]. <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp> den alınmıştır. eğer varsa doi numarası da verilmelidir.

Rapor ve teknik makaleler:

Gencil Bek, M. 1998. *Mediscape Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Dergide tek yazarlı makale:

Baysal, A. 2005. “Çatalhöyük’te Öğütme Taşları ve Duvar Resimleri”, *Toplumsal Tarih*, 24 (143), s. 66-72.

Kolankaya-Bostancı, N. 2012. “Anadolu’da Erken Prehistorik Dönem Kırmızı Aşı Boyası Kullanımı”, *Anadolu/Anatolia* 38, s. 29-51.

Dergide çok yazarlı makale:

Binark, F. M. ve Çelikcan, P. 1998. “Mahremin Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği,” *Kültür ve İletişim*, 1 (2), s. 197-214.

Kuzmin, V. Y., van der Plicht, J. ve Sulerzhitsky, D. L. 2014. "Puzzling radiocarbon dates for the Upper Paleolithic site of Sungir (Central Russian Plain)," *Radiocarbon* 56 (2), s. 451-459.

Elektronik dergide makale:

Walker, J. M., Gibert, J., Lòpez, M., Lombardi, A. V., Pérez-Pérez, A., Zapata, J., Ortega, Jon, H., Thomas, P., Alistair, S., Jean-Luc, Z., J. ve Trinkaus, E. 2008. "Late Neanderthals in Southeastern Spain: Sima de las Palomas del Cabezo Gardo, Murcia, Spain," *Proceedings of National Academy of Sciences USA*, 105 (52) s. 20631-20636. erişim: URL www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.0811213106 (varsa doi numarası, yoksa URL verilir).

Formicola, V., Pontrandolfi, A. ve Svoboda, J. 2001. "The Upper Paleolithic triple burial of Dolni Vestonice: Pathology and funerary behavior," *American Journal of Physical Anthropology*, 115 (4) s. 372-379, doi: 10.1002/ajpa.1093.

Basılmamış tezler:

YÖK'ten indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilmelidir.

Sarı, E. 2008. *Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sözlük eserler:

Garrymander. 2003. *Merriam-Webster's collegiate dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam Webster's.

Türk Dil Kurumu 1945. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ansiklopedi eserler:

Balkans: History. 1987. *Encyclopaedia Britannica* içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570-588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

İçindekiler/Contents

Adnan BAYSAL

Arkeolojide Görmek, Bakmak ve Girmek Üzerine Düşünceler..... 1

Ayşe Tuba ÖKSE

Salat Tepe Kalkolitik Tabakalarının Kuzey Mezopotamya

Kronolojisine Göre Değerlendirmesi..... 15

Burçin ERDOĞU & Özlem ÇEVİK

Batı Anadolu Kronolojisi ve Terminolojisi: Sorunlar ve Öneriler..... 29

Çiğdem ATAKUMAN

Kuzey Mezopotamya Prehistoryası'nın Terminolojik Sorunlarına

Tarihsel Bir Yaklaşım..... 47

Çiler ALGÜL

Güneydoğu Anadolu Yontmataş Buluntularında Terminoloji Sorunu 73

Halil TEKİN

Yukarı Mezopotamya Geç Neolitiğinde (Hassuna, Samarra, Halaf)

Terminoloji ve Kronoloji Sorunları..... 89

Harun TAŞKIRAN

Türkiye Paleolitik Kronolojisi..... 113

Kadriye ÖZÇELİK

Türkiye'de Üst Paleolitik Dönem: Çeşitli Yaklaşımlar ve Problemler..... 123

Makbule Beray KÖSEM

Anadolu'nun Yontmataş Tip Listelerinin Çoğaltılması ve Terminolojide

Ortak Dil Kullanımının Gerekliliği..... 139

Metin KARTAL

Prehistorya (Tarih Öncesi) Kavramı..... 145

Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI

Orta Batı Anadolu Neolitik ve Kalkolitik Çağ Yontmataş Endüstrilerinin

Tanımlanmasında Karşılaşılan Problemler.....163

Semra BALCI

Kapadokya Bölgesi (Orta Anadolu) Yontmataş Buluntuları: Tekno-Kronolojik

Bir Değerlendirme.....177

TÜRKİYE’DE ÜST PALEOLİTİK DÖNEM: ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR VE PROBLEMLER

Kadriye ÖZÇELİK*

Özet

Türkiye’de Üst Paleolitik Dönem’e ilişkin izler çok belirgin olmamakla birlikte, mağara dolguları ve yüzey araştırmalarından bazı veriler elde edilmiştir. Türkiye’de bu dönemle ilişkili veriler hem Akdeniz Bölgesi’nde Karain “B” (Antalya) ve Üçağızlı Mağara’larından (Hatay) hem de Marmara Bölgesi’nin Karadeniz kıyı şeridi boyunca ele geçmiştir. Karain “B” Gözü’nün Üst Paleolitiği, Avrupa *Aurignacien*’indeki benzer görünen omurgalı ön kazıyıcı ve *Dufour* dilgicikli endüstriyle karakterizedir. Aynı zamanda Kafkas, Toros ve Zagros bölgelerinin bazı Üst Paleolitik endüstrileriyle de ortak özelliklere sahiptir. Diğer yandan Üçağızlı Mağarası’nın iki aşamalı Üst Paleolitiğinin Levant’la kuvvetli bir ilişkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Marmara Bölgesi’nde Karadeniz kıyı şeridi boyunca gerçekleştirilmiş yüzey araştırmalarından Balkanların *Bachokirian* kültüründekilerle benzerlik gösteren yontmataş buluntular ele geçmiştir. Karadeniz kıyı şeridi, Hatay ve Antalya çevresinin bulgularıyla sınırlı olmasına rağmen, Türkiye’de en genç seviyeleri yaklaşık olarak GÖ 28,000’e tarihlenen bir Üst Paleolitiğin varlığını vurgulayabiliriz.

Anahtar Sözcükler: Üst Paleolitik, Karain Mağarası, Aurignacien, Würm, Yontmataş endüstri, Dilgicik, Omurgalı ön kazıyıcı.

Abstract

THE UPPER PALEOLITHIC PERIOD IN TURKEY: VARIOUS APPROCHES AND PROBLEMS

Although the Upper Palaeolithic Period in Turkey has not been observed in a clear manner, there is some evidence from surveys and cave deposits. In Turkey, the data related to this period has been obtained from the Karain B (Antalya) and Üçağızlı (Hatay) caves in the Mediterranean region, as well as from the Black Sea coast of Marmara Region. The Upper Paleolithic of the Karain “B” is characterized by carinated endscrapers and Dufour bladelets that seem to resemble the European Aurignacian material. At the sametime the cave would appear to be related with some industries of the Caucasus, Taurus and Zagros regions. On the other hand, the two phases of the Upper Paleolithic at Üçağızlı Cave has been claimed to have a strong relationship with the Levantine industries. The lithic material obtained from the surveys along the Black Sea coast of Marmara Region demonstrate similarities to the lithic industries of Bachokirian in the Balkans. Despite the fact that our present knowledge is limited by the above mentioned evidence from Hatay, Antalya and the Black Sea coast, as a result of recent studies, we can emphasize that the existing of youngest Upper Paleolithic in Turkey should be dated to about 28.000 B.P.

Keywords: Upper Paleolithic, Karain Cave, Aurignacian , Würm, Lithic industry, Bladelet, Carinated endscraper.

*Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye-Ankara, e-mail: kozcelik@ankara.edu.tr

Giriş

Türkiye’de Alt ve Orta Paleolitik kronolojiye bakıldığında çok ciddi sıkıntılarla karşılaşılmamaktadır. Bu dönemlere yönelik olarak yeni araştırmalarla elde edilen sonuçlar genellikle öncekileri destekleyici ve bölgesel karşılaştırmaları kolaylaştırıcı özellikler taşımaktadırlar. Türkiye’nin birçok bölgesinde yüzey araştırmaları ile Alt ve Orta Paleolitik kültürleri karakterize eden *fosil direktörlere* ulaşılmış, aynı zamanda mağara ya da açık hava kazıları ile stratigrafik konum içinde bu materyallerin diğer öğelerle birlikte tanımlanmaları, tarihlendirme çalışmalarının yapılması mümkün olmuştur. Türkiye Epi-paleolitiği için de durum farklı değildir. Özellikle bu dönemin binlerce yıllık sürecini dolguları içinde kesintisiz olarak sunan Öküzini Mağarası başta olmak üzere stratigrafik konumda olan ya da olmayan çok sayıdaki yerleşim alanı Epi-paleolitik dönemin kültürel yapısının tanınmasına katkıda bulunmaktadır.

Ancak Üst Paleolitik döneme gelindiğinde durum biraz farklılaşmaktadır. Bugüne kadar Üst Paleolitik kültürlerin varlığı görülen mağara ve açık hava sitelerinin çok minimal düzeyde olması, var olanların da zamansal olarak çok sınırlı bir süreci temsil etmeleri şu an için Türkiye’de bu dönemin tanımlanmasında kronolojik sorunları ortaya koymakta, bu kronolojik yetersizlik içinde de kültürel yapı ve bölgelerarası bağlantılar henüz çok sayıda soru işareti içermektedir.

Bu soru işaretlerini daha net ortaya koyabilmek adına bu dönemde dünyanın içinde bulunduğu durumun bir tablosunu çizmek gerekir. Pleistosen dönemin sonları söz konusu olduğundan bu tablo içinde insan yaşantısını birinci derece etkileyen iklimsel ve coğrafik koşullar akla gelmektedir.

Üst Paleolitik kültürlerin içinde geliştiği son buzul devri olan Würm (Alplerdeki adlandırılışı ile) buzullaşmasının soğuk iklim koşulları GÖ 110,000 yıl önce başlamıştır. Önceki buzullaşmalarda olduğu gibi, Würm içinde de buzul (stadial) ve buzul duraklaması (interstadial) evrelerden oluşan önemli iklim salınımları meydana gelmiştir. Würm buzullaşmasının iki önemli glacial maximum ile gerçekleştiği ve Würm I’in en şiddetli seviyeye günümüzden yaklaşık 75,000 yıl önce ulaştığı belirtilmiştir (Turoğlu, 2011: 267). Würm II, bir başka ifade ile *LGM** günümüzden yaklaşık 30,000 yıl öncesinden itibaren belirtilerini göstermeye başlamıştır. İklim özelliklerinde şiddetli soğuklar etkin hale gelmiş, örtü buzulları 75,000 yıl öncesinin yayılım alanlarına kadar genişlemiştir. Bu soğuk ve kurak dönem, kabaca günümüz öncesi 25-15 bin yıl aralığı olarak ifade edilmesine karşın, *LGM* olarak adlandırılan en şiddetli seviyeye günümüzden yaklaşık 21-17 bin yılları arasında ulaşmıştır. Bu dönemde, yeryüzünün her yerinde günümüzden daha kurak ve soğuk iklim koşulları etkin olmuştur. Kurak ve yarı kurak koşullar günümüzdekinden farklı bölgelerde geniş alanları etkisi altına almıştır. Orman alanları küçülmüştür. *LGM*’nin günümüzden yaklaşık 14,000 yıl öncesine kadar devam ettiği, daha sonra iklim özelliklerinin giderek sıcak ve nemli bir karakter kazanmaya başladığı ifade edilmiştir (Turoğlu, 2011: 268-269).

Son buzul dönemi boyunca, kabaca günümüzden 75,000-11,700 yıl öncesi zaman aralığında belirgin bir iklimik düzensizlik hakim olmuştur. Grönland buzul karotlarından elde edilen veriler Würm içinde 25 interstadial (aniden meydana gelen sıcak) (Dansgaard-Oeschger) ve 6 stadial (yavaş yavaş gerçekleşen soğuk) (Heinrich) evrenin olduğunu göstermektedir. İklimatik dalgalanmalar, her bir soğuk stadialin aniden meydana gelen ve sıcak dönemi temsil

*Turoğlu’nun kullandığı “Son Buzul Maximum”u ifadesini makale içinde orijinali olan “Last Glacial Maximum”un “*LGM*” olarak kısaltılmış şekliyle kullandık.

eden interstadial tarafından takip edildiği bir ardalanma ile gerçekleşmiştir (Turoğlu, 2011: 268-270). Würm içinde yaşanan iklimik değişikliklerde volkanik faaliyetlerin önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Özellikle de GÖ 35,000-22,000 yıl periyodunda volkanik faaliyet yoğunluğunun arttığına dikkat çekilmiştir (Turoğlu, 2011: 269).

Son buzul döneminde yeryüzünün 1/3’i (% 27) buzullar ile kaplanmış olup yaklaşık 70 milyon km³lük kütleyle ulaşmıştır. Bu dönemde Kuzey Amerika ile Avrupa ve Asya’nın kutup bölgelerinden orta enlemlerine kadar yayılan geniş alanlar kalın buzul örtüsü altında kalmıştır. Buzullaşmaların şiddetine bağlı olarak deniz seviyesi bugünkünden daha alçak seviyelere inmiştir. Büyük miktarlardaki suyun karalar üzerinde buz olarak tutulması sebebi ile son buzullaşma döneminde deniz ve okyanuslar bugünkü seviyesinden yaklaşık 130 m alçalmıştır (Turoğlu, 2011: 279).

Deniz seviyelerinin düşmesiyle birlikte çok geniş kıyısal ovalar ortaya çıkmış ve özellikle bu soğuk iklim koşullarının yaşandığı evrelerde başta insan ve hayvanlar olmak üzere canlı yaşamı bu alanlara kaymıştır. Deniz seviyesinden yüksekte yer alan özellikle açık-hava diye tanımlanan yerleşim yerleri terk edilmiş ve soğuk koşullardan dolayı kıyısal alanlardaki iskânların yanı sıra, bazı yerlerde özellikle mağaralardaki iskânların da büyük oranda yoğunlaştığı görülmüştür (Karakoç, 2013: 21).

GÖ 23,000-16,500 yılları arasında buzullaşmaların etkisinin özellikle Kuzeybatı Avrupa’da şiddetli bir şekilde hissedildiği, *Fennoscandian* Buzul Yaygısı’nın masif yayılımının Pireneler’i bir kutup çölü haline getirdiği ileri sürülmektedir (Burroughs, 2005: 93). Öyle ki tundra iklimi (donmuş toprak) Fransa’nın güneyine değin uzanmış ve kuzey Provence’deki yüksek alanları da etkisi altına almıştır. Bu dönemde Avrupa’nın kuzeyindeki ana buzul örtüsünün sadece güneyindeki topraklarda çok az bitki yetiştiği ya da hiç bitki örtüsünün olmadığı anlaşılmaktadır. *LGM*’nin soğuk iklim koşullarının en şiddetli yaşandığı zamanlarda İngiltere’nin iç kesimleri, Fransa’nın kuzeyi ve düşük rakımlı ülkeler (Lüksemburg, Hollanda ve Belçika) ile doğuya doğru Almanya ve Polonya gibi ülkeler insanlar için yaşanabilecek alanlar olmaktan çıkmıştır. Sadece *LGM*’den önce Fransa’nın güneybatısındaki Dordogne Bölgesi ve Pireneler’in eteklerinde yaşayan modern insanlar *LGM*’de buralara sıkışıp kalmışlardır. Akdeniz Bölgesi’nde ise genellikle kurak bir yarı-çöl ikliminin egemen olduğu görülür. *LGM*’de bu bölgedeki ormanlık alanların kıyısal bölgeler dışında oldukça az olduğu belirtilmiştir (Burroughs, 2005: 93-94). Polen analizleri Karadeniz’in doğu sahilleri ile Kafkaslar’ın yüksek dağlık alanları boyunca meşe ve huş ağaçlarından oluşan dağınık ormanlık bir çevreye işaret etmektedir. Ancak özellikle geniş yapraklı ağaçlar olasılıkla yerel bir dağılım sergilemekteydi. *LGM*’de Hazar Denizi çok daha derin ve daha geniş bir alanı kaplarken Karadeniz’in bu dönemde çok daha sığ ve çok daha küçük bir alanı kapladığı tespit edilmiştir. Bu her iki denizin kıyıları boyunca sonbaharda yapraklarını döken ormanlık alanların yer aldığı anlaşılmaktadır (Burroughs, 2005: 94- 95).

Amerika ve Avustralya’daki ilk insan yerleşimleri Üst Paleolitik döneme inmektedir. Buzul çağının en etkili olduğu dönemde Yeni Gine ile birleşik olan ama Asya anakarasıyla karasal bağlantısı olmayan Avustralya’ya insanın ulaşması bir deniz yolculuğunu gerektirmiştir. Ponting’e göre (2008: 35), Avustralya’daki ilk yerleşimler yaklaşık 40,000 yıl öncesinden itibaren yani deniz seviyesinin düşük olduğu ve yaklaşık yüz kilometrelik bir yolculuğun gerektiği dönemde ortaya çıkmıştır. Üst Paleolitik dönemde insanların basit kayık ve salları yapmış oldukları bilinmektedir ancak bu mesafedeki bir yolculuğun gerçekleştirilebilmesi için sal yapımı

konusunda oldukça uzmanlaşmış olunması gerekliliği söz konusudur. Aynı zamanda insanların yolculuk sırasında ihtiyaçları olan su ve besin miktarı başta olmak üzere birçok konuda ciddi bir planlama yapmış oldukları da ortadadır. Aksi halde, en azından bu dönemde, Avustralya'ya ulaşabilmek mümkün olmayacaktı.

İnsanların tüm dünyaya yayılma sürecinin son aşamasını ise Amerika yerleşimlerinin oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Amerika'daki yerleşimler daha geç başlamıştır. Çünkü insanların önce Sibirya'daki sert iklim koşullarına uyum sağlaması, daha sonra da ilerleyip Bering Boğazı'nı geçmesi gerekiyordu. Deniz seviyesinin alçalması nedeniyle Bering Boğazı'nın bir kara köprüsü haline geldiği dönem olan Son Buzul Çağı'nın en yoğun aşamasında Alaska'ya geçilmiştir. Bölgedeki iklim koşullarının günümüzdekine oranla daha yumuşak olduğu ve büyük hayvanların avlanması için daha uygun koşulların bulunduğu tahmin edilmektedir. Fakat Alaska'nın güneyine inebilmek, Kuzey Amerika'daki kayalık dağları ve Laurentia setinde bulunan iki büyük buz tabakasının geri çekilmesini ve güneydoğuya geçiş imkânı verecek kadar birbirinden ayrılmasını sağlayan biraz daha ılık iklim koşullarıyla mümkün olabilirdi. Bu koşulların ya 30-23 bin yıl ya da yaklaşık 13 bin yıl önce gerçekleşmiş olduğu ifade edilmiştir (Ponting, 2008: 36).

Üst Paleolitik dönemde Türkiye'de insan yaşantısını yönlendiren çevre ve iklim koşullarına bakıldığında ise günümüzdekine oranla oldukça farklı bir manzara söz konusudur.

LGM'yi tetikleyen yaklaşık 20,000 yıl öncesi dönemin küresel iklim özellikleri Anadolu'nun iklim karakterini de etkilemiştir. Yıllık sıcaklık ortalamasının günümüzdekinden 4-5° daha düşük ve ortalama yağış miktarının ise günümüzdekinden nispeten yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu sıcaklık ve yağış özelliği, Anadolu'nun yüksek kesimlerinde yağışın kar olarak düşmesine ve birikerek buzul buzuna dönüşmesine, Anadolu'nun iç kesimlerindeki alçak bölgelerde ise yağışın yağmur şeklinde düşmesine ve plüviyal göllerin oluşmasına neden olmuştur. Toroslar ve Karadeniz dağları denizelliğin etkisindeki önemli yükseltilerdir. Ayrıca Anadolu'nun iç ve doğu bölümlerindeki volkanik kökenli yüksek dağlar da o dönemde buzullaşma için uygun koşullar altındaydı. Turoğlu, Anadolu'daki buzul jeomorfolojisi örneklerini barındıran kıvrımlı yüksek dağları (Doğu Karadeniz Dağları, Orta Toroslar, Güneydoğu Toroslar, Batı Toroslar ve Orta Karadeniz Dağları, kısmen Batı Karadeniz Dağları) ve volkanik kökenli yüksek tek dağlar (Ağrı Dağı, Erciyes Dağı, Süphan, Uludağ) üzerlerinde dağ buzulları türünde buzullaşmalar olduğunu, takke buzulu türündeki örtü buzulunun ise sadece Ağrı Dağı zirvesi ve çevresinde geliştiğini ifade etmiştir (Turoğlu, 2011: 294).

Türkiye'de buzullarla ilgili yapılan araştırmalarda, henüz *LGM* öncesi buzullaşmalara rastlanmadığı belirtilmiştir. Araştırmacılar bu duruma sebep olarak, yapılan bilimsel çalışmaların azlığını (Sarıkaya, 2012: 54) ve *LGM* buzullarının erken dönem buzullarını tahrip etmiş olma olasılığını göstermektedirler (Sarıkaya, 2012: 54; Turoğlu, 2011: 328).

Özdoğan'a göre, bu dönemde Ege'de, bugün kıta sahanlığı olarak bildiğimiz geniş bir alanın, üzerindeki adalarla birlikte Anadolu Yarımadası'na kara olarak bağlandığını (Figür 1) (van Andel ve Shackleton, 1982: 449), Çanakkale ve Marmara Boğazları'nın vadiye dönüştüğünü, Karadeniz'in soğuk bir tatlı su gölü olduğunu düşünmemiz gerekir. Bu dönemde Anadolu yaylasının büyük kısmında bugüne göre çok daha sert, soğuk karasal iklim tipi hâkimdir. Dağların yüksek kesimleri sürekli olarak buzul ve karlarla kaplı olduğundan ormanlık alanların ancak dağ eteklerinde, kuytu vadilerde görülebildiği, geri kalan bölgelerde ise bugün Güney Sibirya ortamına benzer bozkırların yer aldığı belirtilmiştir (Özdoğan, 2011: 37-40). Özellik-

le İç ve Doğu Anadolu ile Doğu Akdeniz’de soğuk ve kurak iklim şartları altında step ve çöl step vejetasyonunun hâkim olduğu, Batı Anadolu ve Marmara Denizi çevresinde ise salınımlar gösteren sıcak yazlar ve nemli soğuk kışların etkisinde, otsul alanların konifer ormanlarıyla birlikte, ağaçlı steplerin yaygınlaştığı söylenebilir (Akgün ve Kayseri-Özer, 2012: 161). Würm buzul dönemi içinde Anadolu’daki göller de önemli değişimlere uğrar. En önemli değişiklik İç Anadolu’da görülür. Günümüzde su dolu kısmının 1600 km²lik bir alanı kapladığı Tuz Gölü’nün iki katı büyüklüğünde bir tatlı su gölü olduğu bilinmektedir. Geç Pleistosen’de 20-17 binyıl arası dönemde, göl seviyesinin günümüzdekinden 15 metre daha yüksekte olduğu süreçlerde Tuz Gölü Çöküntüsü 16 metre derinliğinde sürekli bir su kütlesi ile doldurulmuştur (Varol ve Gönen-Akıska, 2012: 379-380). Özdoğan (2011: 40), Konya-Çumra-Karaman arasındaki havzada da bundan daha büyük bir gölün bulunduğunu, aynı zamanda bugün ova olan birçok çukurluğun göl ya da bataklıklarla kaplı olduğunu ifade etmiştir. Üst Paleolitik dönemin şiddetli soğuklarının yaşandığı süreçte Anadolu Yaylası’nın yerleşimlerin gelişmesi için çok uygun bir ortam oluşturmadığı, eldeki arkeolojik verilerin de bu çağın başları ile bitiminde, yani iklim koşullarının daha elverişli olduğu dönemlerde, Anadolu’da yerleşimlerin bulunduğunu, daha soğuk dönemlerde ise tamamen boş kalmaya bile oldukça seyrek bir iskânın olduğunu gösterdiği belirtilmektedir (Özdoğan, 2011: 40).

Kültürel verilere bakıldığında, Türkiye’nin bazı bölgelerinde bu dönem, yüzey araştırmaları sonucu elde edilen yontmataş endüstri örnekleri ile temsil edilirken, bazı bölgelerinde ise şimdiye kadar Üst Paleolitik’e tarihlendirilebilecek hiçbir iz rastlanmamıştır. Akdeniz kıyı şeridinde durum biraz farklıdır. Olumsuz iklim koşullarından nispeten daha az etkilenen bu alan, Üst Paleolitik’in stratigrafik bir biçimde varlığına tanıklık ederken, aynı zamanda Türkiye dışındaki bölgelerle etkileşimleri ortaya koyan buluntuları kapsayan mağaralar içermektedir. Antalya’daki Karain ve Hatay’daki Üçağzılı mağaraları, hala devam eden kazı çalışmalarıyla stratigrafik konum içinde Üst Paleolitik dönemin varlığına tanıklık etmektedirler. Dolayısıyla da Türkiye Üst Paleolitik’ini aydınlatmada öncelikli bir öneme sahiptirler.

Karain Mağarası 1946 yılında Kökten tarafından tespit edilmiştir (Kökten, 1947: 232). Üst Paleolitik katlaşım içeren B Gözü’ndeki ilk çalışmalar, 1955 yılında Kökten tarafından gerçekleştirilmiştir (Kökten, 1957: 48, 1959: 9, 1962: 41). Buna karşın B Gözü’ndeki ilk sistemli kazılar 1985 yılında Ankara Üniversitesi ve Almanya Tübingen Enstitüsü işbirliği ile gündeme gelmiştir (Yalçınkaya, 1987; Albrecht, 1988a, 1988b). Yaklaşık 10 senelik bir aradan sonra, Ankara ve Liège Üniversiteleri işbirliği ile kazı çalışmalarına yeniden başlanmıştır. Bugüne değin süren kazılar Karain B’de Paleolitik’in çeşitli evrelerinin varlığını ortaya çıkarmıştır. Karain B’nin en eski jeolojik seviyelerine ait buluntular Karain E Gözü Orta Paleolitik katmanlarından da iyi bilinen Karain *Tip Moustérien* ya da *Toros Zagros Tip Moustérien* geleneklerin varlığını ortaya koymuştur (Yalçınkaya ve diğ., 2007: 548; Özçelik, 2004: 84; Yalçınkaya ve Özçelik, 2012: 5). Radyokarbon tarihlendirmesi ile GÖ 39,630 ile sona eren Orta Paleolitik’in üzerinde, GÖ 31,280 ve GÖ 28,100’e tarihlenen Üst Paleolitik katmanlar yer alır (Otte ve Kozłowski, 2007: 191). Orta ve Üst Paleolitik katmanları birbirinden ayıran bir *hiatus* bahsedilmektedir. Yukarıdaki tarihlendirmeler ışığında Orta Paleolitik’in sonu ve Üst Paleolitik’in başlangıcı arasında yaklaşık 8000 yıllık bir *hiatus* söz konusudur. Otte ve Kozłowski (2007: 174) bu *hiatus*un muhtemelen *interpléniglaciaire*in ikinci yarısındaki sedimantasyon oranının zayıflığından kaynaklandığına ve bu durumun da Toros-Kafkas arasındaki tüm bölgelerde gözlemlendiğine değinmektedirler. Gerek yapılan tarihlendirme çalışmaları, gerekse içerdiği endüstrinin taşıdığı *Aurignacien* özellikler ile Orta Paleolitik katlaşımın üzerinde yer alan P II jeolojik seviyesin-

de Üst Paleolitik'in varlığı belirgindir. Dilgisel yongalamanın yoğun olmadığı bu Üst Paleolitik katlaşımında, genellikle küçük boyutlu yuvarımsı radyolarit çakılların hammadde olarak kullanılmış olması, zorunlu olarak dilgicik üretimine neden olmuş görünmektedir. Söz konusu dilgiciklerin bir kısmının endüstri içinde önemli bir yüzdeye sahip olan iri omurgalı ön kazıyıcılardan üretilmiş olduklarını söyleyebiliriz (Figür 2: 1-6). Omurgalı ön kazıyıcılar dışında; kalın çıkmalı (Figür 2: 7), çekirdek biçimli, rende formlu ve ince taşımaları üzerine yapılmış ön kazıyıcılar oldukça yoğundur. Bununla birlikte, dişlemeli, çontuklu, taş kalem (Figür 4: 1-3) ve *pièce esquillée* (Figür 4: 5) gibi aletler ön kazıyıcılara eşlik ederler. Mikrolitik grubunu ise *dufour* dilgicikleri (Figür 2: 8-10) ve düzelteli dilgicikler oluşturur (Özçelik, 2001: 59-101). Bugüne kadar Üst Paleolitik katlaşımından kemik alet olarak sadece bir adet bız ele geçmiştir (Figür 4: 4). Oldukça aşınmış olmasına rağmen bu diyafiz parçasının ½'nin işlenmiş olduğu açıktır. 46 adet *dentalium* boncuğunun 16'sı üzerinde çok düzgün kesim izleri görülmektedir. Ayrıca katlaşımında bu boncukların üretildiği *dentalium* çekirdekler de mevcuttur (Figür 5: 1) (Özçelik, 2011: 602). Sayıları az olmakla birlikte yine denizel kökenli yumuşakça kabuklarından süs objeleri de buluntular arasındadır (Figür 5: 2).

Üst Paleolitik'in hemen üzerinde yer alan P.I.3, P.I.2 ve P.I.1 jeolojik seviyeleri Epi-paleolitik dönemi yansıtmaktadırlar. Sayısal açıdan geometrik olmayan mikrolitlerin fazla oluşuyla nitelenen Karain B Epi-paleolitik yontmataş endüstrisi, Karain'e çok yakın olan bir mesafede olan Öküzini Mağarası'nın alt seviyelerindeki endüstriye benzemektedir (Yalçınkaya, 1992: 60). Anadolu'da Epi-paleolitik döneme ait kronolojik stratigrafinin oluşturulmasına olanak sağlayan Öküzini Mağarası'nda (Kartal, 2003: 40) Üst Paleolitik dönemin varlığı saptanamamıştır.

Karain'de Orta ve Epi-paleolitik tabakalar arasında yer alan, yörenin, çevre ve yaşam koşullarına göre biçimlenen Üst Paleolitik endüstrinin benzerine şu ana dek Türkiye'nin başka bir bölgesinde rastlanmamıştır. Avrupa'nın karinalı ön kazıyıcı ve *dufour* dilgicikli (Figür 3) *Aurignacien* endüstrileriyle ortak özellikler taşıdığı görülen bu endüstrinin (Özçelik, 2004: 87-88) Gürcistan ve İran'daki (Warwasi, Yafteh ve Shanidar) Üst Paleolitik endüstrilere de benzerlik gösterdiği bilinmektedir (Otte ve diğ., 2005: 180-183).

Karain ve Öküzini mağaraları ile aynı bölge içinde ancak Akdeniz sahiline daha yakın mesafede, coğrafik olarak da önemli bir konuma sahip olan Beldibi ve Belbaşı mağaralarında eski kazılar sonucu Üst Paleolitik'e atfedilen buluntu toplulukları da vardır (Bostancı, 1962: 1968). Ancak, yeni araştırmalarla desteklenemeyen bu bilgilere şimdilik şüpheli yaklaşmak yerinde olacaktır.

Akdeniz Bölgesi'nde daha doğuda bulunan Üçağızlı Mağarası da zengin Üst Paleolitik katlaşımlarıyla önem taşımaktadır. 1988 yılında Doğu Akdeniz'in Paleolitik ve Kuvaterneri üzerine yapılan bir araştırma sırasında keşfedilen Üçağızlı Mağarası, Hatay'ın Akdeniz kıyısı üzerinde ve Asi Nehri'nin güneyinde bulunmaktadır (Minzoni-Déroche, 1992: 89). Üçağızlı Mağarası ilk olarak 1990 yılında kazılmıştır (Minzoni-Déroche, 1992: 89). Uzun bir aradan sonra ikinci kazı programı Ankara Üniversitesi ve Arizona Üniversitesi işbirliğiyle yeniden başlatılmıştır. Kuhn (2002: 204) Hatay'ın Türkiye sınırları içinde olmasına karşın, fizyo-coğrafik ve ekolojik açılarından Anadolu'dan ziyade Akdeniz Levant Bölgesi'ne yakınlık gösterdiğini, özellikle de Hatay Üst Paleolitik'inin Suriye, Lübnan gibi güney bölgeleriyle çok güçlü bağlar içerdiğini belirtmektedir.

Araştırmacılar Üçağızlı Mağarası’ndaki en eski Üst Paleolitik’i Lübnan’daki Ksar Akil yerleşiminden iyi bilinen ve Doğu Akdeniz’de “*Initial Üst Paleolitik*” olarak adlandırılan geleneğe bağlamışlardır. Yontmataş aletler; ön kazıyıcılar, taş kalemler ve düzeltili dilgiler gibi Üst Paleolitik formlardan oluşmaktadır (Figür 6: 8-15). Yontmataş teknolojisi Üst ve Orta Paleolitik varlıkların kombinasyonunu sergiler. Bu durumda birçok parça, *Levallois* yongalar, *Levallois* dilgiler ve *Levallois* uçlar şeklinde sınıflandırılmıştır (Kuhn, 2002: 205). Kuhn (2002: 205), bazı araştırmacıların böylesi buluntu topluluklarını *transition* (geçiş) olarak değerlendirmeye eğiliminde olmasına karşın, “*Initial Üst Paleolitik*” olarak tanımlamanın daha yerinde olacağını belirtmiştir. Üçağızlı Mağarası’nın *Initial Üst Paleolitik* seviyeleri *AMS* tarihlendirmeleri ile GÖ 39,000 ve 41,400 radyokarbon yaşları vermiştir. (Kuhn, 2002: 205). Üçağızlı Mağarası’nın en eski seviyelerinde taş aletlerle birlikte çok sayıda kemik alet ele geçmiştir. Süslenme objeleri de oldukça fazladır. Genellikle denizel gastropod *Nassarius Gibbosula*’ya ait 500’den fazla deniz kabuğu, boncuk ve kolye, tarihsel olarak *Initial Üst Paleolitik* tabakalardan ele geçirilmiştir (Kuhn, 2002: 205).

Üçağızlı Mağarası’ndaki üst seviyeler, Erken Üst Paleolitik buluntu topluluğu sergilemekte ve *Ahmarien*’a benzerlik göstermektedir. Yontmataş buluntu toplulukları oldukça iyi gelişim göstermiş iki kutuplu prizmatik dilgi teknolojisi ile karakterizedir (Figür 6: 1-7). Kemik aletler oldukça yaygın, işlenmiş kavkı buluntu toplulukları da zengindir. Süs objesi olarak kullanılan kavkı türlerinin belirgin bir biçimde alt seviyelerden farklı olduğu belirtilmiştir (Kuhn, 2002: 205). Erken Üst Paleolitik seviyelere ilişkin önemli bir buluntu ise, bu dönemin ilk evrelerinde yaşamış bir bireye ait süt molarıdır (Dinçer ve diğ., 2000: 3). Kömür ve denizel molüskler üzerinde yapılan bir seri *AMS* tarihi bu seviyeleri GÖ 28,000 ve 33,000 radyokarbon yaşı veren daha yakın bir Üst Paleolitik evreye bağlar (Kuhn, 2002: 205).

Üçağızlı Mağarası yakın çevresinde yer alan Merdivenli ve Kanal mağaralarının da Üst Paleolitik kültürler içerdikleri bilinmektedir. Merdivenli Mağara, Üçağızlı’nın 15 km kadar kuzeydoğusunda ve Mağaracık köyünün kuzeybatısındaki antik Selevkeia şehrinin kenarında yer almaktadır. Miosen çağa ait kalkerler içinde yer alan bu mağara, deniz seviyesinden de 39 metre yukarıdadır (Şenyürek ve Bostancı, 1958a: 149). Bu mağaradaki *Moustérien* tabakaların üzerinde; dilgiler, kazıyıcılar ve taşkalemlerle karakterize olan bir Üst Paleolitik (*Aurignacien*) katlaşımının varlığına değinilmiştir (Şenyürek ve Bostancı, 1958a: 151). *Aurignacien*’e ait kemik alet örneklerine de aynı katlaşım içinde rastlanmıştır (Şenyürek ve Bostancı, 1958b: 179-181). Antik Selevkeia şehri yerleşimleri nedeniyle stratigrafisi büyük oranda altüst edilen Merdivenli’nin *Moustérien* ve *Aurignacien* katlaşımının stratigrafik durumları maalesef tam olarak tespit edilememiştir (Minzoni-Déroche, 1992: 95).

Orta ve Üst Paleolitik kültürel katlaşımı barındıran Kanal Mağarası, Üçağızlı’nın yaklaşık 40 km kuzeyinde ve Asi Nehri deltasının karşı yakasındadır. Çevlik Beldesi’nin sınırları içinde olan mağara, deniz seviyesinden 20 m yüksekte bulunmaktadır. Mağara, Roma döneminde limanı korumak için açılan kanal nedeniyle oldukça tahrip olmuştur (Bostancı, 1967: 27). Kanal Mağarası’nın yontmataş endüstrisini inceleyen Déroche (1993: 149), tek ve iki kutuplu yontma stratejisinin uygulandığı endüstri içinde; küçük ve yuvarlak ön kazıyıcıların, dilgi üzerine ön kazıyıcıların, dilgi üzerine taş kalemlerin ve taş delgilerin varlığına değinmiştir. Kanal Mağarası’ndaki Üst Paleolitik materyalin Merdivenli’dekine de yakın özellikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Kuhn (2002: 206) ise Kanal’daki kültürel katlaşımın Üçağızlı Mağarası’ndakine benzer bir biçimde görülen Erken Üst Paleolitik dönemi de içerdiğinden söz etmektedir. Türkiye’nin sayılı Üst Paleolitik merkezlerinden biri olan Kanal Mağarası’nda Roma dönemin-

de başlayan tahribatın günümüzde de yoğun bir şekilde devam ettiği belirtilmiştir (Yalçinkaya ve diğ., 2000: 165).

Akdeniz dışındaki bazı bölgelerde de Üst Paleolitik endüstriye ait buluntuların varlığından bahsedilmektedir. Marmara Bölgesi'nin Karadeniz kıyı şeridi üzerindeki araştırmalar sonucu, bu bölgede Üst Paleolitik dönemin sadece erken evrelerinin (*Aurignacien*) varlığı belirtilmiştir. Sarısu, Kefken ve Domalı, Karadeniz'in Asya kıyısında, Ağaçalı, Domuzdere ve Gümüşdere ise Karadeniz'in Avrupa kıyısında yer almaktadır. Bu alanlardan elde edilen endüstri Bulgaristan'da 45-28 bine tarihlendirilen *Bachokirian*'a benzetilmektedir. Hammadde olarak çörtün kullanıldığı yontmataş endüstri içindeki en baskın alet formlarını dilgi üzerine ön kazıyıcılar, dilgisel yongalar, taş kalem ve düzeltili dilgiler oluşturmaktadır (Runnels ve Özdoğan, 2001: 84). Runnels ve Özdoğan (2001: 89), araştırılan bu alanda Erken Üst Paleolitik'te yerleşimin kıyı alanlarda yoğunlaştığını, Orta Paleolitik'te ise daha iç alanlara yayıldığını belirtmişlerdir. Bu durum ise farklı bir yerleşim stratejisini göstermektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne bakıldığında, Algaze'nin (1990: 393), 1988 yılında yaptığı Dicle ve Fırat yüzey araştırmalarında saptanan sitlerde Üst Paleolitik dönemden itibaren bir yerleşimin olduğuna değinilmiştir. Yine aynı bölgede, Dicle Havzası'nda 1989 yılında saptanan mağara sitelerinden toplanan malzeme içinde Üst Paleolitik tip dilgiler ve aletlerin yer aldığından söz edilmektedir (Algaze-Rosenberg, 1991: 142-143). 1999 yılında Karkamış Baraj Gölü Alanı yüzey araştırmaları sırasında da Üst Paleolitik dönemi nitelendirebilecek buluntulara rastlanmıştır. Camuztepe, Kulabtar Deresi Mağaraları, Büyük Dağ Mağaraları terası ve Şeyhgavan Tepesi'nde Üst Paleolitik dönemin sonlarına tarihlenebilecek yontmataş buluntulardan bahsedilmiştir (Taşkiran-Kartal, 2001: 491-496).

Marmara ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi buluntuları, yüzey araştırması sonucu elde edildikleri için sadece tipolojik özelliklerine göre tarihlendirilmiştir.

Genel Değerlendirme

Würm buzulunun soğuk iklim koşullarının hüküm sürdüğü ve modern insanın hızlı bir şekilde tüm dünyaya yayıldığı Üst Paleolitik döneme ait izler, çok yoğun ve belirgin olmamakla birlikte Türkiye'de de görülmektedir.

Marmara Bölgesi, Karadeniz'in Asya ve Avrupa kıyısında yoğunlaşan, Balkan *Bachokirian* ya da *Proto-Aurignacien*'i benzeyen endüstriler vermiştir. Akdeniz kıyı şeridinde ise Karain B ve onun daha doğusundaki Üçağzılı Mağarası, mutlak tarihlendirme çalışmaları ışığında verileri oldukça iyi değerlendirilmiş, bölgelerarası kültürel etkileşimleri de az-çok ortaya koyan önemli sitler olarak karşımıza çıkmaktadır. Karain B Üst Paleolitik'i Avrupa *Aurignacien*'i'ne yakın olmakla birlikte, Toros, Zagros ve Kafkaslar'daki bazı endüstrilerle de ortak özellikler göstermektedir. Karain B'dekine oranla daha eski olan Üçağzılı Üst Paleolitik'i Levant'la olan güçlü ilişkileri ortaya koymaktadır. Özellikle bu iki mağaradan ve Karadeniz kıyı şeridindeki alanlardan elde edilen verilerle *Aurignacien* ve daha eski bir Üst Paleolitik'in varlığını Türkiye'de görmekteyiz. En genç seviyeleri yaklaşık GÖ 28,000'e tarihlenen *Aurignacien*'i ise en eski seviyeleri yaklaşık GÖ 19,500'e tarihlenen Epi-paleolitik dönem izlemektedir*. Klasik Avrupa Üst Paleolitik'ini nitelendiren *Solutrén* ve *Magdalénien* kültürlerin izlerine Türkiye'de

*Epi-paleolitik dönem, özellikle de Türkiye Epi-paleolitiği üzerine çalışmalar yapan Doç.Dr.Metin Kartal, Türkiye için Epi-paleolitiğin başlangıç tarihini yaklaşık olarak MÖ 17.500 olarak belirtmiştir (Kartal, 2009).

şu ana dek rastlanmamıştır. Alt ve Orta Paleolitik’te Avrupa ile hemen hemen paralel giden kültürel yapının Üst Paleolitik’te ayrıştığı görülmektedir.

Devam Eden Araştırmalar ve Beklentiler

Mevcut veriler Üst Paleolitik dönemde Türkiye’de insan yaşantısının net bir şekilde izlenmesine olanak sağlayamamaktadır. Tarih öncesi dönemlere yönelik araştırmaların yetersizliği bu net olamama durumunu açıklamak adına önemli bir eksiklik olmakla birlikte, eldeki sınırlı bilançonun tek sorumlusu olarak değerlendirilmemelidir. Özellikle *LGM*’de insan yaşantısı için iç bölgelere göre daha elverişli olduğu belirtilen kıyısız alanlarda, düşük deniz seviyeleri nedeniyle kara olarak ortaya çıkan kıta sahanlığında gelişkin Üst Paleolitik kültürlerin var olduğu, ancak tümüyle denizin altında kaldığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye’de eski dönemlerde yapılan araştırma sonuçlarına göre Üst Paleolitik endüstrileri ihtiva ettikleri belirtilen sitlerin bir kısmını çalışmamız içinde değerlendirmedik. Çünkü sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için söz konusu alanların materyalinin tekrar incelenmesi ve tarihlendirme çalışmaları ile desteklenmeleri gerekmektedir. Özellikle Akdeniz Bölgesi için bu çalışmalar gerçekten önem taşımaktadır. Karain’e yakın mesafedeki Beldibi ve Belbaşı bu kapsamda ele alınması gereken, belki de Üst Paleolitik yaşama dair bazı soru işaretlerini ortadan kaldıracak verilere ulaşılmasını sağlayacak sitlerdir.

Karain Mağarası B Gözü’nde daha önceki yıllarda çok sınırlı bir alanda çalışılmış olan P II (Üst Paleolitik) seviyelerindeki kazı çalışmalarının devamı gerek önceki bilgileri desteklemek gerekse yeni bulgulara ulaşmak açısından oldukça önem taşımaktadır.

Karain ve Üçağızlı ile aynı coğrafik bölge içinde ancak kıyıdan daha uzakta yer alan Kahramanmaraş’taki Direkli Mağarası’nda uzun süreden beri yapılan yeni dönem kazılarıyla Epi-paleolitik’in varlığı ortaya konmuştur (Erek, 2008, 2010; Arbuckle-Erek, 2010; Erek 2012, 2014a, 2014b). 1960’lı yıllardaki çalışmalarda, bu çevrede *Aurignacien* endüstriler veren mağaraların varlığından bahsedilmiş olunması (Kökten, 1960, 1962), Direkli Mağarası’nda Epi-paleolitik’in altında bir Üst Paleolitik katlaşım beklentisini yaratmaktadır. Böyle bir katlaşımın ulaşılması, Anadolu coğrafyasında *Homo sapiens*in rotasını izleyebilmek adına çok önem taşıyacaktır.

Sakarya’da iki sezondur devam eden yüzey araştırmaları*, daha önce Karadeniz kıyı şeridi üzerinde yapılmış olan çalışmalarda ortaya çıkarılan ve Balkan *Bachokirian* ya da *Proto-Aurignacien*’ni ile benzerliklerinden bahsedilen endüstrilerin yayılım alanını takip edebilmek adına önem taşımaktadır. Elbetteki bu araştırmalar sırasında Üst Paleolitik’in farklı bir kültürel evresiyle de karşılaşılabilir. Karadeniz kıyı şeridi üzerinde tespit edilebilecek, Üst Paleolitik katlaşımın içeren bir açıklama istasyonu ya da mağarada ileriye dönük yapılacak kazılar ise mutlak tarihlendirmelere olanak sağlayacak şekilde, kültürel yapıyı stratigrafik bir şekilde sunacaktır. Çok önemli olduğunu düşündüğümüz bu coğrafyadaki araştırmalar belki de Kafkaslar’dan yola çıkan *Homo sapiens*in, alt yapısını Türkiye topraklarında oluşturduğu *Aurignacien* kültürü, kıyı şeridini takip ederek Avrupa’ya taşıdığını ve bugün başyapıt niteliğindeki bulgularla tanıdığımız Klasik Avrupa *Aurignacien*’ne nasıl dönüştüğünü gösterecektir bizlere.

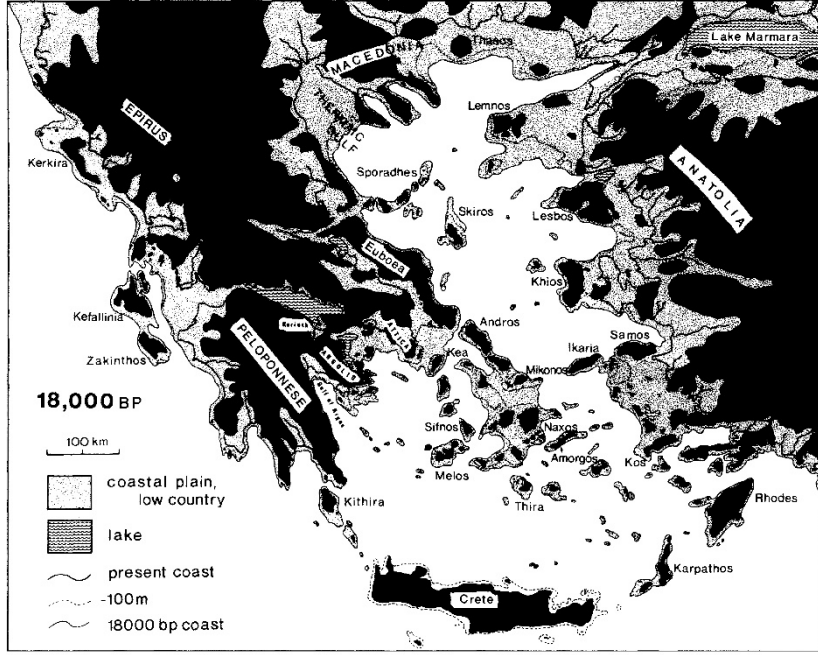
*Sakarya ilinde Tarih Öncesi dönem yüzey araştırmaları Doç.Dr.Metin Kartal başkanlığında yapılmaktadır. Kartal, bu alanda Orta Paleolitik’ten Üst Paleolitik’e geçiş evresine ait olabilecek yontmataş buluntulara rastlandığını ifade etmiştir (Metin Kartal ile yapılan kişisel görüşme).

Kaynakça

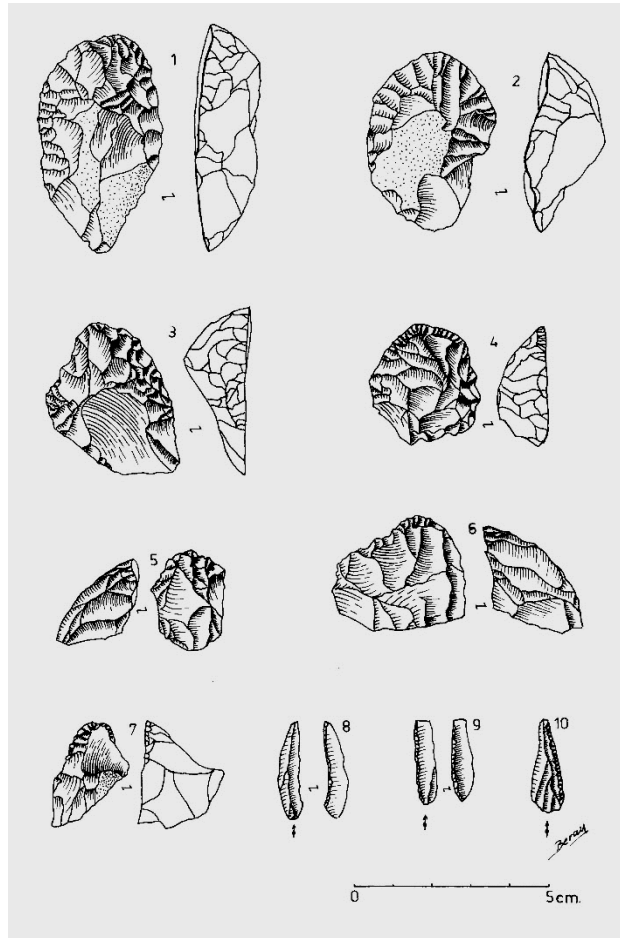
- Akgün, F. ve Kayseri-Özer, M. S. 2012. “Neojen’den Kuvaterner’e Güneybatı Avrasya’da Flora ve Vejetasyon Değişimleri”, *Kuvaterner Bilimi* içinde N. Kazancı ve A. Gürbüz (eds.), Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Albrecht, G. 1988a. “An Upper Paleolithic Sequence From Antalya In Southern Turkey, Results of the 1985 Cave Excavations In Karain B”, *L’Homme Néandertal. Eraul 8: La Mutation*, s. 23-35.
- Albrecht, G. 1988b. “Preliminary Results of the Excavation in the Karain B Cave Near Antalya/Turkey: The Upper Paleolithic Assemblages and the Upper Pleistocene Climatic Development”, *Paleorient*, 14/2, s. 211-222.
- Algaze, G. 1990. “The Tigris-Euphrates Archaeological Survey Project 1988”. *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 391-403.
- Algaze, G. ve Rosenberg, M. 1991. “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1989, *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 137-161
- Arbuckle, B. S. ve Erek, C. M. 2010, “Late Epipaleolithic Hunters of The Central Taurus: Faunal Remains From Direkli Cave, Kahramanmaraş, Turkey”, *International Journal of Osteoarchaeology*, DOI: 10.1002/oa.1230.
- Bostancı, E. 1962. “Belbaşı Kaya Sığınağında Bulunan Üst Paleolitik ve Mezolitik Endüstri”, *Belleten*, XXVI/101-104, s. 233-241.
- Bostancı, E. 1967. “Mağaracık Çevresinde Yapılan 1966 Yaz Mevsimi Kazıları ve Yeni Buluntular”, *Antropoloji*, 3, s. 19-54.
- Bostancı, E. 1968. “Belbaşıyen Kültürü ve bu Kültür Üzerine Yapılan Bir Tenkit”, *D.T.C.F. Dergisi*, 26/3-4, s. 1-7.
- Burroughs, W. J. 2005. *Climate Change in Prehistory: The End of The Reign of Chaos*. New York: Cambridge University Press.
- Dinçer, H. Güleç, E. Kuhn, S. ve Stiner, M. 2000. “1999 Yılı Üçağızlı Mağarası Kazısı”, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, s. 1-8.
- Erek, C. M. 2008, “2007 Yılı Direkli Mağarası Kazıları”, *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, s. 323-346.
- Erek, C. M. 2010, “A New Epi-Paleolithic Site in The Northeast Mediterranean Region: Direkli Cave (Kahramanmaraş, Turkey)”, *Adalya*, XIII, s. 1-17.
- Erek, C. M. 2012, “Güneybatı Asya Ekolojik Nişi İçinde Direkli Mağarası Epi-paleolitik Buluntularının Değerlendirilmesi”, *Anadolu/Anatolia*, 38, s. 53-66.
- Erek, C. M. 2014a, “Levant’tan Anadolu’ya Paleolitik Kültürel Yayılımı ve Direkli Mağarası”, *Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyum Bildirileri*, s. 235-248.
- Erek, C. M. 2014b, “Direkli Mağarası Kazıları 2012”, *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, s. 73-81.
- Karakoç, M. 2015. *Son Buzul Çağı ve Holosen Başlangıcında Anadolu ve Balkanlar*. Ankara: Midas Kitap.
- Kartal, M. 2003. “Anadolu’nun Epi-paleolitik Dönem Buluntu Toplulukları: Sorunlar, Öneriler, Değerlendirmeler ve Çeşitli Yaklaşımlar”, *Anadolu/Anatolia*, 24, s. 35-61.
- Kartal, M. 2009. *Konar-Göçerlikten Yerleşik Yaşama Geçiş, Epi-Paleolitik Dönem, Türkiye’de Son Avcı-Toplayıcılar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kökten, İ. K. 1947. “Bazı Prehistorik İstasyonlar Hakkında Yeni Gözlemler”, *A.Ü.-D.T.C.F. Dergisi*, V/2, Ankara, s. 223-236.

- Kökten, İ. K. 1957. “Antalya’da Karain Mağarası’nda Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalarına Toplu Bir Bakış”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, V/2, Ankara, s. 46-48.
- Kökten, İ. K. 1959. “Tarsus-Antalya Arası Sahil Şeridi Üzerinde ve Antalya Bölgesinde Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, VIII/2, Ankara, s. 6-66.
- Kökten, İ. K. 1960. “Maraş Vilayetinde Diptarihe Gidiş”, *T.A.D.*, 10/1, s. 42-52.
- Kökten, İ. K. 1962. “Maraş ve Antalya Vilayetlerinde Süreli Diptarih Araştırmaları Hakkında Kısa Bir Rapor”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XI/1, Ankara, s. 40-44.
- Kuhn, S. L. 2002. “Paleolithic in Turkey”, *Evolutionary Anthropology*, 11, s. 198-210.
- Minzoni-Déroche, A. 1992. “Üçaçızlı Mağara, Un Site Aurignacien dans le Hatay (Anatolie): Premiers Résultats”, *Paléorient*, 18/1, s. 89-96.
- Minzoni-Déroche, A. 1993. “Middle and Upper Paleolithic in the Taurus-Zagros Region, The Paleolithic of the Zagros-Tauros”, *University Museum Symposium Series*, Volume V, s. 147-158.
- Otte, M. ve Kozłowski, J. 2007. *L’Aurignacien du Zagros*, Eraul 118, Liège.
- Otte, M., Yalçınkaya, I. ve Kartal, M. 2005. “Le Paleolithique Supérieur d’Anatolie”, *Journal of the Israel Prehistoric Society*, 35, s. 179-188.
- Özçelik, K. 2001. *Karain Mağarası B Gözü Pleistosen Dönem Yontmataş Endüstrisinin Tekno Tipolojisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara.
- Özçelik, K. 2004. “Karain mağarası B Gözü’nde Üst Paleolitik Sorunu”, *Anadolu/Anatolia*, 25, s. 83-95
- Özçelik, K. 2011. “Le Paléolithique Supérieur de la Turquie. Essai de Synthèse”. *l’Anthropologie*, 115/5, s. 600-609.
- Özdoğan, M. 2011. “Anadolu’nun Tarihöncesi-Paleolitik Çağ-İnsanın zaferi- İlk adımlar”, *Arkeoatlas*, 1, s. 30-43.
- Ponting, C. 2008. *Dünyanın Yeşil Tarihi: Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü*. Çev. Ayşe Başçı, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Runnels, C. ve Özdoğan, M. 2001. “The Palaeolithic of the Bosphorus Region, NW Turkey”, *Journal of Field Archaeology*, 28/1-2, s. 69-92.
- Sarıkaya, M. A. 2012. “Kuvaterner Buzullaşmaları; Yayılımı ve Zamanlaması”, *Kuvaterner Bilimi* içinde N. Kazancı ve A. Gürbüz (eds.), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 41-58.
- Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1958a, “Hatay Vilayetinde Prehistorya Araştırmaları”, *Belleten*, XXII/86, s. 147-156.
- Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1958b, “Hatay Vilayetinin Paleolitik Kültürleri”, *Belleten*, XXII/86, s. 191-210.
- Taşkıran, H. ve Kartal, M. 2001. “1999 Yılı Karkamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması, [Paleolithic Survey in the Carchemish Dam Reservoir Region:1999 Season] (Turkish-English)”, *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları* içinde N. Tuna, J. Öztürk ve J. Velibeyoğlu (eds.), Ankara: ODTÜ-TAÇDAM Yayınları.
- Turoğlu, H. 2011. *Buzullar ve Buzul Jeomorfolojisi*. İstanbul.
- Van Andel, T. H. ve Shackleton, J. C. 1982. “Late Paleolithic and Mesolithic Coastlines of Greece and the Aegean”, *Journal of Field Archaeology*, 9, s. 445-454.
- Varol, B. ve Gönen-Akıska, E. 2012. “Evaporitler”, *Kuvaterner Bilimi* içinde N. Kazancı ve A. Gürbüz (eds.), Ankara Üniversitesi yayınları.

- Yalçınkaya, I. 1987. “1985 Yılı Karain Kazıları”, *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, I. Ankara, s. 21-29.
- Yalçınkaya, I. 1992. “1990 Yılı Öküzini Kazısı”, *13. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, s. 55-70.
- Yalçınkaya, I. Kösem, M. B., Özçelik, K., Erek, C. M. ve Kartal, M. 2000. “1998 Yılı Yüzey Araştırmaları ve Hatay Paleolitiği”, *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, s. 163-174.
- Yalçınkaya, I., Taşkiran, H., Kartal, M., Özçelik, K., Kösem, M. B. ve Kartal, G. 2007. “2005 Yılı Karain Mağarası Kazıları”, *28. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, Ankara, s. 539-558.
- Yalçınkaya, I. ve Özçelik, K. 2012, “Karain Mağarası’nın Kültürel ve Çevresel Verileri Işığında Anadolu Orta Paleolitik’inin Değerlendirilmesi”, *Adalya*, Sayı XV, s. 1-12.

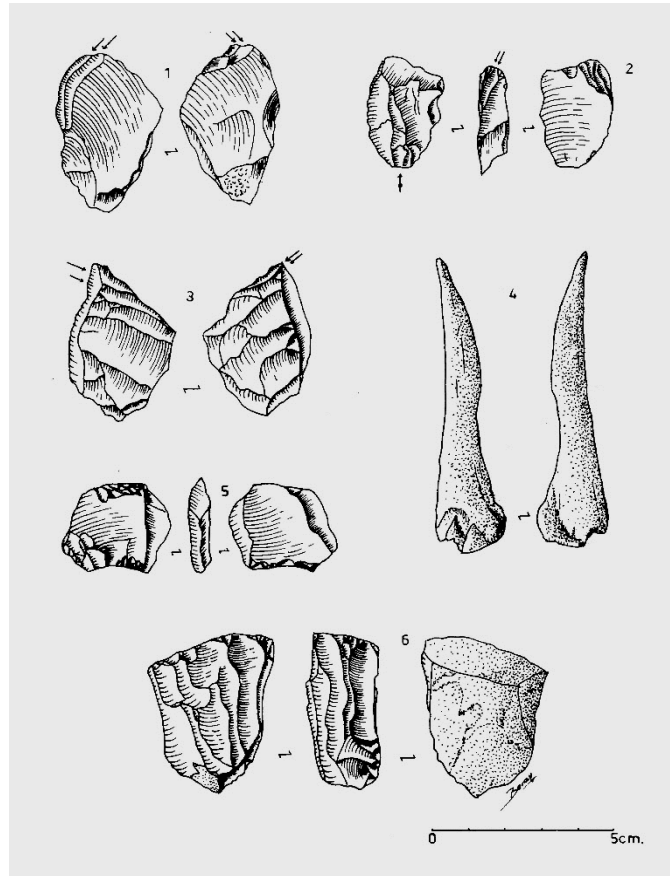
Figür 1. Ege Denizi’nin LGM’deki kıyı çizgisi.

Figür 2. Karain “B” Gözü Üst Paleolitik yontmataş aletleri. 1-6: Omurgalı ön kazıyıcı, 7: Kalın çıkmalı ön kazıyıcı, 8-10: Dufour dilgicikleri.

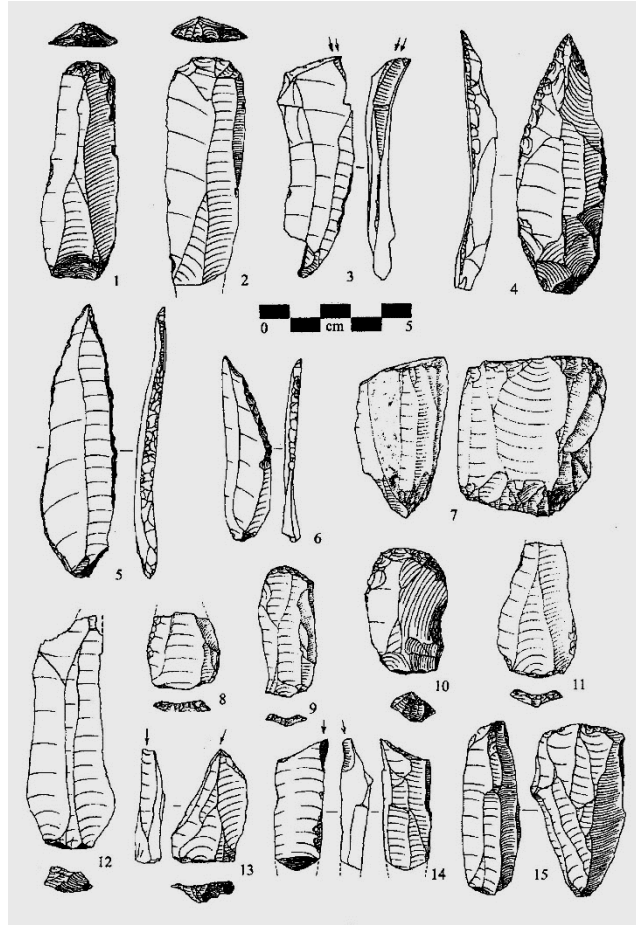
Figür 3. Karain “B” Gözü Üst Paleolitik omurgalı ön kazıyıcıları ve *Dufour* dilgicikleri.

Figür 4. Karain “B” Gözü Üst Paleolitik yontmataş materyalleri. 1-3: Taşkalem, 4: Kemik bız, 5: *piece esquille*, 6: Çekirdek.

Figür 5. Karain “B” Gözü Üst Paleolitik *Nasarius gibbosula* ve *dentalium* boncuk örnekleri.

Figür 6. Üçağızlı Mağarası Üst Paleolitik yontmataş endüstri. 1-7: *Ahmarien*, 8-15: *Initial Üst Paleolitik* (Kuhn, 2002).